

Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljurnal.uz>

Universal International Scientific Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://doi.org/10.30604/2024.1.5)

Year: 2024 Issue: 1 Volume: 5

Published: 24.08.2024 <https://universaljurnal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR
CROSSREF (OAK BAZA)
ZENODO
OPEN AIRE
EUROPUB
RESEARCHGATE (OAK BAZA)
SJIF

Nigmatova Mo'tabarxon Xusanovna

Qo'qon universiteti

Ta'lim muassasalarining

boshqaruvi yo'nalishi magistranti

Uzbekistan

TANQIDIY FIKRLASH TUSHUNCHASI VA UNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK SHART-SHAROITLARI

Annotatsiya: Tanqidiy fikrlash zamonaviy dunyoda, xususan, ta'lim sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan asosiy qobiliyatdir. Tanqidiy fikrlash qobiliyati odamlarga ma'lumotni tahlil qilish, dalillarni baholash va asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilar, o'qituvchilar va rahbarlar uchun ham muhim ahamiyatga ega. Tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni ta'lim muassasalarida rivojlantirish uchun zarur bo'lgan didaktik shart-sharoitlar o'rganiladi. Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari yoritib berilgan

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash tushunchasi va uni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari, izlanish madaniyatini tarbiyalash, tanqidiy fikrlashni o'quv dasturi bo'yicha integratsiyalash, faol ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini taklif qilish, shakllantiruvchi baholash amaliyotlarini amalga oshirish

Abstract: Critical thinking is a key skill needed to succeed in the modern world, particularly in education. Critical thinking skills enable people to analyze information, evaluate evidence, and make informed decisions. Developing critical thinking skills in educational institutions is also important for students, teachers and leaders. The concept of critical thinking and didactic conditions necessary for its development in educational institutions are studied. This article describes the concept of critical thinking and didactic conditions for its development

Key words: the concept of critical thinking and didactic conditions for its development, education of research culture, integration of critical thinking in the curriculum, provision of active learning opportunities, offer of professional development of pedagogues, implementation of formative assessment practices increase

Аннотация: Критическое мышление — ключевой навык, необходимый для достижения успеха в современном мире, особенно в сфере образования. Навыки критического мышления позволяют людям анализировать информацию, оценивать доказательства и принимать обоснованные решения. Развитие навыков критического мышления в образовательных учреждениях также важно для студентов, преподавателей и руководителей. Изучено понятие критического мышления и дидактические условия, необходимые для его развития в образовательных учреждениях. В данной статье описано понятие критического мышления и дидактические условия его развития.

Ключевые слова: концепция критического мышления и дидактические условия его развития, воспитание исследовательской культуры, интеграция критического мышления в учебную программу, обеспечение возможностей активного обучения, предложение профессионального развития педагогов, внедрение практик формативного оценивания.

Language: Uzbek

Citation: Mutabarkhan, N. (2024). THE CONCEPT OF CRITICAL THINKING AND THE DIDACTIC CONDITIONS OF ITS DEVELOPMENT. Universal International Scientific Journal, 1(5), 32–36. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1087>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13692116>

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish zamonaviy dunyoda ta'lim jarayonining asosiy talabidir. Bu mahorat chegaradan tashqarida fikr yurita oladigan, tezkor harakat qila oladigan, tahlil qila oladigan, muammolarni oldindan ko'ra oladigan va to'g'ri qaror qabul qila oladigan, mehnat bozorida talabga ega bo'lgan boshqaruv kadrlarini tayyorlash uchun zarurdir.

Tanqidiy fikrlash— bu yosh mutaxassisga adaptatsiya jarayonida taklif qilingan nuqtai nazar yoki xulq-atvor modeli to'g'risida qat'iy qaror chiqarishga imkon beradigan maxsus faoliyat turi.

"Tanqidiy fikrlash" - bu ma'lum bir pedagogik yondashuvning belgisi bo'lib, matnga, tanqidiy munosabat asosidagi pedagogik texnika sifatida o'rganila boshlangan.

"Tanqidiy fikrlash" - yangicha qarash, bu texnologiya bilishning yangi usulini rivojlantirishni ta'minlaydi.

"Tanqidiy fikrlash" texnologiyasi asosida tashkil etilgan treninglar yosh mutaxassislarni o'zlarini savol berishga undaydi va javob izlashni faollashtiradi.

Shunday qilib, "Tanqidiy fikrlash" bu shaxsga taklif qilingan nuqtai nazar yoki xulq-atvor modeli to'g'risida qat'iy qaror chiqarishga imkon beradigan maxsus faoliyat turi.

"Tanqidiy fikrlash"ning maqsadi mutaxassislarga adaptatsiya davridan keyingi mehnat faoliyatida zarur bo'ladigan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat (asosli qarorlar qabul qilish, ma'lumot bilan ishlash, asosiy va ikkinchi darajali narsalarni ajratib ko'rsatish, hodisalarning turli tomonlarini tahlil qilish qobiliyati).

"Tanqidiy fikrlash" texnologiyasi mutaxassisning intellektual va hissiy faoliyatini faollashtirib, shaxsiyatini mehnat jarayoniga jalb qilish imkonini beradi.[1]

Zamonaviy adabiyotda tanqidiy fikrlash fenomenining ko'plab ta'riflari mavjud [2], ular ikkita yondashuv doirasida tuzilgan: falsafiy va kognitiv-psixologik. Falsafiy yondashuv an'anaviy ravishda Sokrat, Platon, Aristotel asarlaridan boshlab, zamonaviy an'anada - Metyu Lipman va Richard Polning asarlaridan boshlab rivojlangan. Falsafiy yondashuv markazida ma'lum xususiyatlar to'plamiga ega bo'lgan gipotetik tanqidiy fikrlovchi turadi, ammo tanqidiy fikrlovchi amalga oshirishga

qodir bo'lgan xatti-harakatlar yoki xatti-harakatlar modeli yo'q[3]. Shunday qilib, falsafiy yondashuv bizga idealni taklif qiladi. ideal sharoitlarda tanqidiy fikrlovchi[4]. Sternberg g'oyasini rivojlantirar ekan, Pol tanqidiy fikrlashni "tafakkurni takomillashtirish" kontekstida ko'rib chiqadi [5].

Bixevioristik an'analar doirasidagi kognitiv-psixologik yondashuv odamlarni eksperimental paradigmadagi ko'rib chiqadi, ularning fikrlash va real sharoitlarda qaror qabul qilish qobiliyatini o'rganadi [6].

Kognitiv psixologiyada tanqidiy fikrlash xulq-atvor, harakatlar turlari, tanqidiy fikrlovchi bajaradigan yoki bajarishga qodir bo'lgan ko'nikmalar yoki protseduralar ro'yxati bilan belgilanadi[7].

Shunday qilib, ikkala yondashuv ham tanqidiy fikrlash kontseptsiyasining ko'plab mualliflik talqinlari uchun asos yaratdi. Norrisning ta'kidlashicha, tanqidiy fikrlash, oqilona nuqtai nazardan, nimaga ishonish yoki ishonmaslikni hal qiladi [8].

Pol tanqidiy fikrlashni olimning o'z fikrlash jarayonining borishini boshqarish qobiliyati bilan bog'ladi [9]. Xarris va Xodjes tanqidiy fikrlashni matn sifatini o'rganish va tahlil qilish orqali uning qiymatini yoki ta'sirini tanqidiy baholash bilan solishtirdi [10]. Maykl Skriven (Garvard universiteti professori) tanqidiy fikrlashni o'rganishning eng ko'p nashr etilgan muallifi sifatida zamonaviy voqelikka eng mos keladigan ta'rifni taklif qildi: "Kuzatuvlarni, aloqalarni, ma'lumotlarni mohirona talqin qilish va baholash va aniq dalillarni ilgari surish qobiliyati. keyingi fikrlar va harakatlarga tegishli" [11].

Tanqidiy fikrlash ko'p qirrali mahorat bo'lib, u asosli mulohazalar va qarorlarni shakllantirish

uchun ma'lumotlarni tahlil qilish, baholash va sintez qilishni o'z ichiga oladi. Bu shunchaki faktlarni yodlash yoki ma'lumotni nominal qiymatda qabul qilishdan tashqariga chiqadi; Buning o'rniga, tanqidiy fikrlash odamlardan taxminlarni so'roq qilishni, bir nechta nuqtai nazarni ko'rib chiqishni va murakkab muammolarga mantiqiy fikrlashni qo'llashni talab qiladi. Tanqidiy fikrlashning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Tahlil: Tanqidiy fikrlovchilar murakkab ma'lumotlarni uning tarkibiy qismlariga bo'lishlari, munosabatlarni aniqlashlari va dalillarga asoslangan mantiqiy xulosalar chiqarishlari mumkin.

2. Baholash: Tanqidiy fikrlovchilar dalil yoki pozitsiyaning mustahkamligini aniqlash uchun ma'lumotlar, dalillar va manbalarning ishonchliligi, dolzarbligi va asoslilikini baholaydilar.

3. Xulosa: Tanqidiy fikrlovchilar asosli xulosalar chiqaradilar va izchil dalillar yoki yechimlarni shakllantirish uchun g'oyalar, tushunchalar va dalillar o'rtasida mantiqiy aloqalar o'rnatadilar.

4. Muammolarni hal qilish: Tanqidiy fikrlovchilar muammolarni aniqlash, ijodiy yechimlarni ishlab chiqish va turli kontekstlarda asosli qarorlar qabul qilish uchun o'zlarining analitik qobiliyatlari va mantiqiy fikrlashlarini qo'llaydilar.

Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari: Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'qitish strategiyalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va baholash amaliyotlarini o'zida mujassamlashtirgan maqsadli va tizimli yondashuvni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida talabalar, o'qituvchilar va rahbarlar o'rtasida

tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun bir nechta didaktik shartlar muhim:

1. Izlanish madaniyatini tarbiyalash: Ta'lim muassasalari izlanish, qiziquvchanlik va intellektual faollikni qadrlaydigan madaniyatni yaratishi kerak. Talabalarni savollar berishga, taxminlarga qarshi chiqishga va turli nuqtai nazarlarni o'rganishga undash tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi.

2. Tanqidiy fikrlashni o'quv dasturi bo'yicha integratsiyalash: Tanqidiy fikrlash o'quv dasturining barcha jabhalarida, fanlar va sinflar bo'yicha integratsiyalashgan bo'lishi kerak. Rahbarlar, o'qituvchilar birlamchi manbalarni tahlil qilish, argumentlarni baholash va haqiqiy muammolarni hal qilish kabi tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi tadbirlar, topshiriqlar va baholashlarni o'z ichiga olishi mumkin.

3. Faol ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash: muammoli ta'lim, hamkorlikdagi loyihalar va tajriba faoliyati kabi faol ta'lim usullari o'quvchilarni tanqidiy fikrlash qobiliyatini talab qiluvchi amaliy, so'rovga asoslangan vazifalarni bajarishga jalb qiladi. Bu imkoniyatlar o'quvchilarga olgan bilimlarini qo'llash, ma'lumotlarni tahlil qilish va murakkab masalalar yechimini ishlab chiqish imkonini beradi.

4. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishini taklif qilish: O'quvchilarda tanqidiy fikrlash

ko'nikmalarini rivojlantirishda rahbarlar, o'qituvchilar hal qiluvchi ro'l o'ynaydi. Ta'lim muassasalari rahbarlar va o'qituvchilarning o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshirishlari va o'qitishga samarali pedagogik strategiyalarni kiritishlari uchun doimiy ravishda malaka oshirish imkoniyatlarini taqdim etishlari kerak.

5. Shakllantiruvchi baholash amaliyotlarini amalga oshirish: Fikr-mulohaza, o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash kabi formativ baholash amaliyotlari o'quvchilarga o'z fikrlash jarayonlari haqida fikr yuritish, takomillashtirilishi lozim bo'lgan yo'nalishlarni aniqlash va vaqt o'tishi bilan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini takomillashtirish uchun qimmatli imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tanqidiy fikrlash kontseptsiyasi ta'lim va undan tashqarida muvaffaqiyatga erishish uchun muhim bo'lib, shaxslardan tahliliy, baholash va ijodiy fikrlash jarayonlarida ishtirok etishni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi didaktik shart-sharoitlarni o'rnatish orqali o'quvchilar, o'qituvchilar va rahbarlar murakkab va tez o'zgarib borayotgan dunyoda tanqidiy fikrlash, muammolarni samarali hal etish, ongli qarorlar qabul qilish qobiliyatlarini tarbiyalashlari mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Шагусупова А. А., Хайдарова Р. А. Формирование педагогической компетентности преподавателя языкового вуза в системе непрерывного образования // Бюллетень науки и практики. – 2019. – Т. 5. – №. 6.
2. Petress, K. (2004). Critical thinking: An extended definition. *Education*, 124(3), 461-466.
3. Lewis, A., & Smith, D. (1993). Defining higher order thinking. *Theory into Practice*, 32(3), 131-137.
4. Sternberg, R. J. (1986). *Critical thinking: Its nature, measurement, and improvement*. National Institute of Education. Retrieved from <http://eric.ed.gov/PDFS/ED272882.pdf>.
5. Paulson, E. (2011). Group communication and critical thinking competence development using a realitybased project. *Business Communication Quarterly*, 74(4), 399-411. doi:10.1177/1080569911424484
6. Sternberg, R. J. (1986). *Critical thinking: Its nature, measurement, and improvement*. National Institute of Education. Retrieved from <http://eric.ed.gov/PDFS/ED272882.pdf>.

7. Lewis, A., & Smith, D. (1993). Defining higher order thinking. *Theory into Practice*, 32(3), 131–137.
8. Norris, S. P. (1985). Synthesis of research on critical thinking. *Educational leadership*, 42(8), 40-45.
14. Paul, R. W. (1992). Critical thinking: What, why, and how? *New Directions for Community Colleges*, 1992(77), 3–24.
9. Paul, R. W. (1992). Critical thinking: What, why, and how? *New Directions for Community Colleges*, 1992(77), 3–24.
10. Harris, T., & Hodges, R. (Eds.). (1995). *The Literacy Dictionary*, 48. Newark, DE: International Reading Association.
11. Scriven, Michael (1997). «The methodology of evaluation». In Stake, R. E. *Curriculum evaluation*. Chicago: Rand McNally. American Educational Research Association (monograph series on evaluation, no).